

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У СИСТЕМІ ДОВУЗІВСЬКОЇ ОСВІТИ ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

А.С.Головченко

кандидат технічних наук, декан факультету довузівської освіти,

О.В.Литвин

завідуюча підготовчим відділенням факультету довузівської освіти

Міжгалузевого інституту безперервної освіти

Національного гірничого університету

Розглядаються питання, пов'язані з процесом формування професійного самовизначення у старшокласників, а також з роллю соціально-економічних, педагогічних та інших факторів у цьому процесі. Аналізується мотивація сучасної молоді при виборі майбутньої спеціальності, виявляється ієрархія ціннісних орієнтацій і базові фактори професійного вибору. Визначені шляхи вдосконалення педагогічних технологій довузівської освіти.

Ключові слова: професійне самовизначення, профорієнтація, професійна самосвідомість, технології довузівської освіти.

Перед сучасною молоддю відкриті всі шляхи в житті, вибір яких визначає майбутнє людини. Завжди були, є й будуть ті, хто гідний стати інтелектуальним потенціалом нації. Саме за цим поколінням стоїть завдання зробити Україну процвітаючою. Тому проблема професійного самовизначення старшокласниками, як і раніше, залишається актуальною.

Нині профорієнтація вважається напрямом діяльності, в якому реалізується право молоді на вільний вибір професії з урахуванням її прагнень і здібностей, інтересів держави, її економічного та культурного розвитку, що може здійснюватися спільними зусиллями школи, сім'ї, різних організацій, колективами підприємств [2]. Загальним проблемам профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю, питанням професійного самовизначення присвячено роботи Н.В.Жемери, Є.О.Клімова, М.В.Левківського, В.М.Мадзігона, Б.О.Федоришина [1; 3].

Більшість молодих людей, які закінчують сьогодні школу, не мають уявлення, що їх чекає надалі. Отримавши знання з базових предметів, вони майже не володіють інформацією щодо наявності нових професій, необхідних на сучасному ринку праці, можливості їх набуття та працевлаштування. Сьогодні їм проблематично реалізувати свій професійний потенціал насамперед через те, що важко зорієнтуватись у світі професій де відбуваються швидкі зміни: поява нових, трансформація існуючих та зникнення деяких „старих” спеціальностей. Внаслідок цього молода людина стикається з проблемами вибору професії та майбутньої діяльності звичайно лише після закінчення середньої школи. Закінчення школи – хвилюючий момент в житті

молодих людей. Випускники роблять спроби заглянути у майбутнє, озираючись назад, на свої шкільні роки, оцінити, наскільки школа підготувала їх до нового життя.

Спробуємо заглянути в перспективу розвитку суспільства, побачити ті пріоритетні напрямки та людські цінності, які не байдужі сьогоднішнім старшокласникам, з якими вони вирушають у самостійне, доросле життя.

Завданням нашого дослідження стало вивчення сформованості професійного самовизначення учнівської молоді Дніпропетровського регіону, а також деяких соціально-економічних, педагогічних та інших факторів, які впливають на нього.

Об'єктом дослідження обрано професійну орієнтацію старшокласників Дніпропетровської області, які одночасно навчаються й на факультеті довузівської освіти Національного гірничого університету. Для цього було розроблено відповідну анкету для майбутніх абітурієнтів.

У дослідженні методом анкетування прийняло участь 112 учнів 11-х класів декількох шкіл області та м. Дніпропетровська. З них: 54 % опитаних склали учні м. Дніпропетровська, 38 % – учні інших міст регіону та 8 % – старшокласники, які проживають у сільській місцевості.

Як показує моніторинг дослідження (рис. 1) 70 % запитаних учнів чітко визначились щодо вибору майбутньої професії, лише 1,1 % опитаних мають певні сумніви щодо остаточного вибору професії. На відсутність професійних планів вказали 28,8 % випускників. Ця третина старшокласників, які не зробили свій професійний

вибір і не подбали про альтернативні варіанти професії, можуть стати безробітними, залишитись без будь-якої спеціальності. Такий стан справ не змінюється на протязі вже кількох років, і ця проблема повинна стати об'єктом уваги спеціалістів з питань профорієнтації та працівників освіти. Причинами того, що третина випускників, які вчасно не роблять свій професійний вибір можуть бути як соціально-економічні процеси, що відбуваються, так і недостатня профорієнтаційна робота з молоддю.

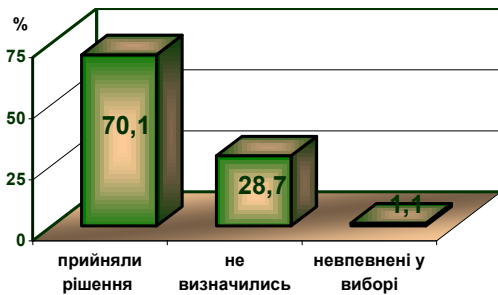

Рис. 1. Прийняття рішення старшокласниками про вибір майбутньої професії

Основними причинами, які заважають молоді зробити свій професійний вибір, є:

- погана інформованість;
- труднощі вибору із багатьох привабливих варіантів;
- невміння об'єктивно оцінити власні можливості;
- недоступність в отриманні професії, яка цікавить.

Та частина старшокласників, які визначились з майбутньою професією вказують на те, що обрали її відповідно до своїх уподобань – 63,2% (55 відповідей з 128-и). 46% респондентів (40 з 128 відповідей) – обрали її відповідно своїх здібностей, лише 27,6% (24 респондента) опитаних вказують на те, що їх майбутня професія затребувана у суспільстві.

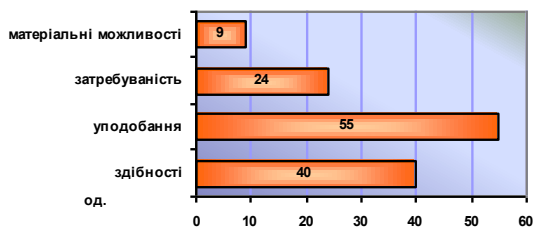

Рис. 2. Фактори вибору старшокласниками майбутньої професії

Як і декілька років тому старшокласники вважають найпрестижнішими професії фінансиста, економіста, маркетолога,

менеджера, юриста, адвоката, програміста, спеціаліста із захисту інформації. Менш престижними старшокласники вважають професії еколога, перекладача, психолога, інженера-технолога, інженера-енергетика, геолога, інженера-автомеханіка. А непрестижними – діяльність, пов'язану з виробництвом та сільським господарством.

Більшість старшокласників виявляють стійку ієрархію ціннісних орієнтацій, рівень особистих та соціальних домагань є завищеним. Такий високий рівень споживацьких очікувань не підкріплюється такими ж високими професійними прагненнями. У багатьох бажання більше мати і одержувати не поєднується з готовністю до кваліфікованої та продуктивної праці. Така установка особистості соціально небезпечна і призводить до розчарувань, дезадаптації в суспільстві, як і безпідставна оптимістичність у визначенні термінів майбутніх досягнень.

Якщо проаналізувати питання про те, чим же керується сучасна молодь при виборі майбутньої спеціальності, то можна сміливо стверджувати, що на першому місці у них стоїть мотив *інтересу* до праці в певній галузі. З 178 відповідей респондентів на це вказують 24,7 % опитаних. Друге місце посідає *перспективність* праці – 19,7 % опитаних, на третьому – *престижність* професії, це доводить 17,4 % опитаних. 10,7 % старшокласників вказують, що на вибір їх майбутньої професії впливає мотив *корисності* суспільству; 8,4 % старшокласників надає перевагу мотиву *високої оплати праці*; 5,1 % вказують мотив *покликання*, дуже незначним (3,9 %) є мотив *умов* праці. Невисоким (7,9 %) є рейтинг такого мотиву як *потреба у спеціалістах певного профілю* – це пов'язано з тим, що попит дуже швидко зменшується, особливо на відносно престижні спеціальності.

Основними причинами, які ускладнюють професійний вибір є: „платіжна неспроможність” – на це вказує 36,8 % учнів, трохи більше (20 %) опитаних вказує на відсутність знань, високий конкурс при вступі до вищих закладів освіти, страхи перед іспитами, страхи не вступити на бюджет, проблеми зі здоров'ям, інше. І тільки 37,9 % опитаних стверджує, що ніщо не ускладнює їх професійного вибору.

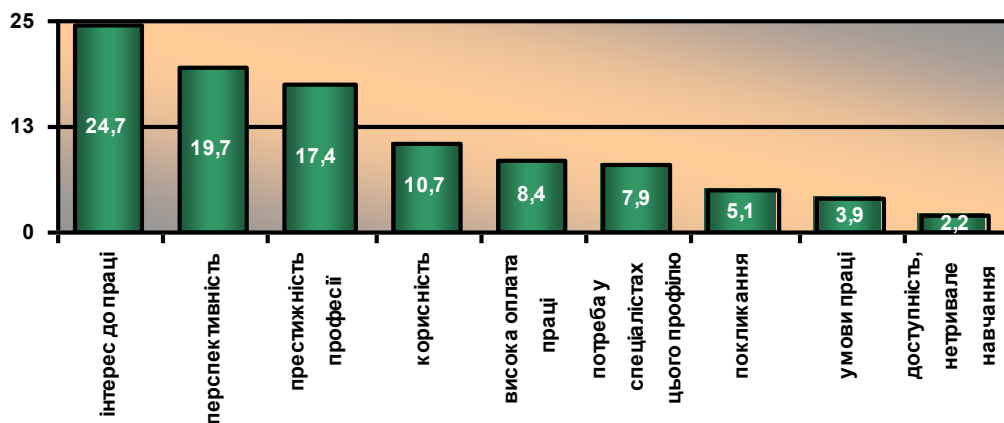

Рис.3. Керування сучасної молоді при виборі майбутньої спеціальності

Ці дані вказують на те, що вирішення більшості проблем професійного вибору вимагає втручання спеціаліста з питань профорієнтації. Тут необхідна як профконсультаційна допомога, так і консультації психолога.

Останнім часом у розстановці факторів професійного самовизначення відбулись деякі зміни. Значна перевага надається *родинній* профорієнтації (30,8 %), із значним відривом йде *спостереження* й вплив *засобів масової інформації та Інтернету* (17,5 % та 14 % відповідно), *розповіді друзів, товаришів та знайомих* (13,3 %). Роль і *рекомендації вчителів та заняття в гуртках і факультативах* найменша (11,9 % та 9,8 % відповідно).

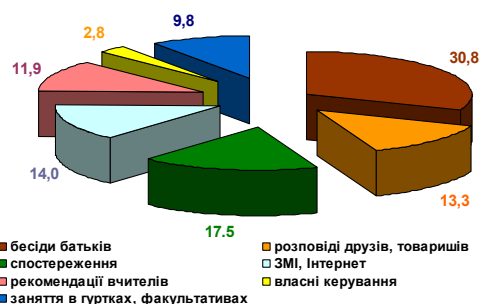

Рис. 4. Фактори професійного самовизначення старшокласників

На основі даного дослідження можна впевнено говорити, що сучасна молодь стала раніше відчувати себе дорослою, до чого її примушує саме життя, та соціально-економічні зміни в країні. Це виявляється у більш чітких планах на майбутнє, впевненості у можливості реалізації своїх намірів – 74,7 %. Вони значно краще поінформовані як про професії у цілому,

так і про ту, яку обирають; у них вищий рівень усвідомленості здійснюваного вибору (професійної самосвідомості). Але дивним видається нам те, які професії обирають ці учні. Здавалося б, ми з повним правом могли розраховувати на вибори професій науковців, педагогів. Насправді, результат виявився не передбачуваним. Ці старшокласники надають перевагу економічним та юридичним спеціальностям, у кращому випадку комп'ютерним спеціальностям і тільки поодинокі випадки вибору професій: конструктора, геодезиста, електромеханіка, фармацевта. Цей факт можна пояснити явищем, яке у психології має назву „уникнення невдач”, суть якого полягає у наявності підсвідомого бажання ухилитись від розчарувань, прагнень. І це природно, людина як соціальна істота має потребу почувати себе соціально захищеною, потрібною суспільству і як професіонал фахівець своєї справи, і як громадянин, права якого захищаються суспільством.

Не впевнені у своєму виборі 23 % опитаних, що може свідчити про викривлене розуміння власної ролі при виборі професії, низький рівень самостійності, критичності, активності.

Значна кількість випускників (36 %) мають наміри *самостійного* працевлаштування після отримання спеціальності. Не набагато менша кількість опитаних (28,8 %) мають наміри працевлаштування *за допомогою батьків чи знайомих*, а от *за направленням* – 20,7%. Працевлаштуватись через *Центр зайнятості* мають намір лише 3,6 % старшокласників.

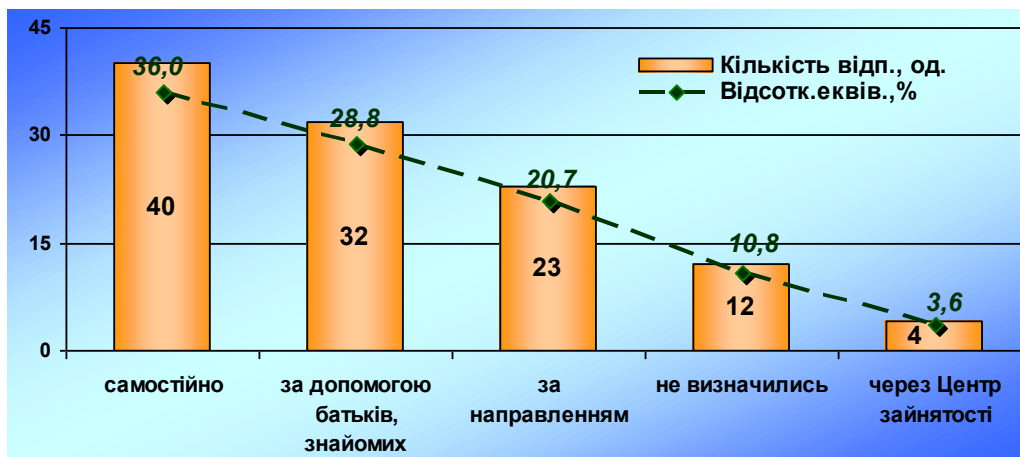

Рис. 5. Наміри щодо працевлаштування після отримання спеціальності

Що стосується форм діяльності, яким віддають перевагу випускники, то тут зберігається тенденція минулих років, а саме, більшість молоді (51,7 %) орієнтується на роботу на приватних підприємствах чи підприємницьку діяльність і тільки 15 % на виробництві чи роботу на державних підприємствах.

Зберігається тенденція до збільшення доли випускників, які бажають жити та працювати у великих містах – 73,6 %. Викликає стурбованість той факт, що 33,3 % випускників пов'язують свою подальшу професійну діяльність з можливістю виїхати за кордон, бажають жити й працювати в іншій країні. І лише 2,3 % старшокласників після закінчення вищого закладу освіти мають наміри жити та працювати у сільській місцевості. При чому до міграції у великі міста більше схильна сільська молодь, а за межі держави – міська. Зрозуміло, що за цими цифрами приховані причини, викликані суспільними негараздами.

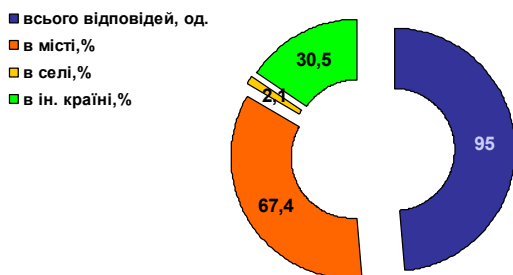

Рис. 6. Географічні вподобання старшокласників щодо працевлаштування

Майже незмінна ситуація й з вибором майбутньої сфери діяльності по закінченню вищого навчального закладу у сучасних старшокласників. Як і раніше, більшість молодих людей має намір здійснювати підприємницьку діяльність, вірогідно як одну з престижних і матеріально привабливих, –

51,7 % респондентів. Не радує й значний відсоток невизначених щодо сфери застосування здобутих знань – 32,2 %; на виробництві бачить себе лише 14,9 % опитаних.

Рис. 7. Уподобання старшокласників щодо сфери роботи після закінчення ВНЗ

За вчорашніми стереотипами ми продовжуємо вважати, що гарна школа – це та, у якій красиво, затишно, тепло в навчальних приміщеннях та у відносинах між учнями та вчителями. Це дійсно дуже важливо, але недостатньо. На передній план все частіше виступають питання підготовленості учнів, їхньої здатності креативно мислити, вирішувати проблеми, адаптувати знання до нових умов.

На запитання: „Які шкільні предмети необхідні Вам для оволодіння майбутньої професією?” старшокласники вказали на такі як:

- математика – 75,9 % опитаних;
- фізика – 27,6 %;
- українська мова – 70,1 %;
- історія – 24,1 %;
- право – 18,4 %;
- іноземна мова – 17,2 %.

Шкільна успішність із цих предметів у них така:

Математику знають на „відмінно” – 38,8 %; „добре” – 44,9 %; „задовільно” – 16,3 %.

Фізику – „відмінно” – 20 %; „добре” – 68 %; „задовільно” – 12 %.

Українську мову – „відмінно” – 15,1 %; „добре” – 79,2 %; „задовільно” – 5,7 %.

Історію – „відмінно” – 52,4 %; „добре” – 42,9%; „задовільно” – 4,8 %.

Право – „відмінно” – 61,5 %; „добре” – 30,8 %; „задовільно” – 7,7 %.

Багаторічна практика роботи зі слухачами системи довузівської освіти НГУ дозволила виробити чітко регламентовану систему викладання, яка враховує індивідуальну підготовку майбутніх абітурієнтів. Специфіка довузівської освіти полягає в тому, що, не підміняючи шкільної освіти, вона є додатковим ресурсом розвитку особистості учня, його професійного самовизначення та підготовки до навчання у вищому навчальному закладі. Слід відзначити дві важливі особливості проблеми оновлення технології довузівської освіти. Перша з них полягає в тому, що система довузівської освіти повинна забезпечити підготовку молоді до здатності не лише витримати конкурсний відбір до вищого закладу освіти, але й отримати якісну вищу освіту, у тому числі здатність безперервно оновлювати свої знання протягом усього життя, що дало б можливість їй у подальшому успішно конкурувати на світовому ринку праці. Друга

особливість проблеми оновлення технології довузівської освіти полягає в необхідності відбору та підготовки професорсько-викладацького складу вищого закладу освіти до ефективної роботи з учнями середніх навчальних закладів.

Якість підготовки спеціалістів вищої кваліфікації у значній мірі залежить від свідомого вибору випускниками середньої школи майбутньої професії, від їх особисто значимої зацікавленості отримати не взагалі будь-яку вищу освіту, а саме конкретну професію, про яку вони мають вірне й достатньо повне уявлення, яка відповідає життєвим установкам та психофізіологічним особливостям кожного із суб'єктів, які закінчують школу. Дослідження сформованості професійного самовизначення старшокласників показало, що рівень його залежить від ролі соціально-економічних, педагогічних та психологічних чинників в цьому процесі.

Моніторинг стану профорієнтаційної роботи сьогодні, вказує на те, що назріла необхідність переглянути та вдосконалити профінформаційну роботу, на основі якої будуватимуться інші види профорієнтаційної допомоги, надати цій роботі системного та послідовного характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Жемера Н.В.* Сутність та особливості процесу професійного самовизначення учнів старших класів // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2001. – № 4. – С.26-30.
2. *Коваленко Н.Г.* Профорієнтація в капіталістических странах // Профорієнтація молодежи. – М.: Высш.шк., 1978. – С. 32-46.
3. *Система профориентационной работы со старшеклассниками* / Под. ред. Б.А.Федоришина. – К., 1988. – С.49.

Стаття надійшла до редакції 28.08.2007 р.